

УДК 342.7

Валерій Коваль,*здобувач юридичного факультету**Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна,**директор юридичного департаменту**Міністерства оборони України*

ЕЛЕМЕНТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Стаття присвячена визначенню структурних елементів, які входять до адміністративно-правового статусу військовослужбовців. Автором запропоновано вважати такими елементами обов'язки військовослужбовців, права (у тому числі правообов'язки) військовослужбовців, гарантії реалізації обов'язків та прав військовослужбовців та юридичну відповідальність військовослужбовців.

Ключові слова: військовослужбовець, адміністративно-правовий статус, права, обов'язки, правообов'язки, військове законодавство, військові статути.

Постановка проблеми. У межах попередніх досліджень нами вже з'ясовано, що адміністративно-правовий статус військовослужбовців є складною правовою категорією та важливою юридичною конструкцією. Адміністративно-правовий статус військовослужбовців є складною правовою категорією, що відбиває особливості становища військовослужбовця у системі військового управління та спрямований на виконання ряду важливих з точки зору організації та функціонування структур сектору безпеки та оборони України функцій. Особливості адміністративно-правового статусу військовослужбовця зумовлені предметом галузі адміністративного права та специфікою адміністративно-правових відносин, учасником яких є військовослужбовець та передусім органи військового управління. У зв'язку з цим постає питання про ті елементи, з яких складається така конструкція. Питання визначення елементів правового статусу людини, громадянина або окремих категорій громадян (дітей, жінок, осіб з обмеженими можливостями, пенсіонерів, іноземців, національних меншин та ін.), юридичних осіб завжди привертала увагу вчених. І найбільш вагомим дискусійним моментом у цьому разі залишається питання про приналежність окремих елементів до категорії правового статусу, які з погляду одних учених повинні входити до структури правового статусу, а з погляду інших – ні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із цієї теми, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Наукова проблематика забезпечення адміністративно-правового статусу військовослужбовців загалом висвітлювалася вченими-правниками протя-

гом майже всього періоду існування України як незалежної правової держави. Зокрема, свої публікації зазначеному питанню присвятили В. М. Александров, І. Н. Арцибасов, З. А. Багішаєв, Д. Н. Бахрах, В. В. Богущкий, Є. І. Григоренко, І. Ф. Корж, О. В. Кудашкін, М. І. Кузнецов, В. Й. Пашинський, С. Ю. Поляков, А. М. Синиця, М. М. Тищенко, Б. М. Шамрай, О. І. Шкуропацький та ін. Однак питання стосовно елементів адміністративно-правового статусу військовослужбовців до цих пір не має однозначного доктринального підходу.

Формування цілей статті (постановка завдання). Виходячи з наведеної нами постановки наукової проблематики у загальному вигляді, у статті ми ставимо за мету на підставі розуміння елементів загального правового (конституційного) статусу визначити, які саме елементи повинні входити до адміністративно-правового статусу військовослужбовців.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Ядром адміністративно-правового статусу прийнято вважати права та обов'язки – це істина, яка не потребує доказування, а з такими елементами, як свободи, законні інтереси, службова правосуб'єктність, адміністративна правоздатність, громадянство, посадові завдання, правозастосування, функції, цілі, порядок формування, нормативно-визначений порядок створення, форми діяльності, процедури діяльності, порядок посадових взаємовідносин (підпорядкованість), юридична відповідальність та ін., вчені-правознавці наразі не знаходять однозначної відповіді на питання, чи належать вони до структурних елементів

адміністративно-правового статусу. До речі, сучасна правова доктрина почала наповнюватися пропозиціями вчених про те, що до адміністративно-правового статусу слід відносити обмеження та заборони. Таке питання також є доволі дискусійним та потребує ретельного осмислення щодо віднесення цих елементів до структури адміністративно-правового статусу взагалі та до адміністративно-правового статусу військовослужбовців зокрема.

Не ставлячи собі за мету дослідження елементів загального правового статусу, вважаємо доцільним одразу розглядати елементи адміністративно-правового статусу, на основі яких встановити та аргументувати власну думку щодо елементів адміністративно-правового статусу військовослужбовців. Проведений нами аналіз наукових здобутків, що присвячені виокремленню елементів адміністративно-правового статусу, дав змогу говорити про існування вузького, класичного та розширеного підходів до визначення елементів адміністративно-правового статусу.

Вузький підхід до визначення елементів адміністративно-правового статусу характеризується включенням лише базових елементів, без яких не може існувати будь-який правовий статус. Зокрема, вузького підходу дотримуються І. П. Голосніченко, зазначаючи, що зміст адміністративно-правового статусу становлять комплекс прав та обов'язків особи, що закріплені нормами адміністративного права [2, с. 198]. У свою чергу, О. В. Мещерякова дотримуючись такого ж підходу, зазначає, що до структурних елементів адміністративно-правового статусу належать права та обов'язки, які становлять серцевину правового статусу, а тому є його обов'язковими елементами [3, с. 610]. М. А. Бояринцева також дотримується таких самих наукових поглядів та відзначає, що адміністративно-правовий статус є встановленою законами та іншими правовими актами сукупністю прав та обов'язків, які гарантують участь в управлінні державними справами і задоволення публічних та особистих інтересів [4, с. 23].

Класичного підходу у виокремленні елементів адміністративно-правового статусу дотримується М. М. Добкін, водночас говорить про наявність певних застережень і висловлює власні погляди стосовно вузького підходу (лише права та обов'язки) до виокремлення елементів адміністративно-правового статусу, а також щодо передумов виникнення адміністративно-правового статусу.

На його думку, «адміністративно-правовий статус є комплексним явищем, яке

складається з декількох складників, які ґрунтуються на правах та обов'язках. Але виділяти лише два компоненти структури адміністративно-правового статусу (права й обов'язки) є неправильним, тому що наявність лише прав та обов'язків не розкриває повністю зміст адміністративно-правового статусу суб'єкта права, який ще й несе відповідальність перед суспільством і державою. Крім того, для здійснення ним своїх законних прав йому надаються державою певні гарантії. Найбільш правильним і повним буде виділення як елементів адміністративно-правового статусу прав, обов'язків, гарантій і відповідальності суб'єктів права. Передумовою виникнення адміністративно-правового статусу є наявність адміністративної правосуб'єктності, яка свідчить про те, що орган влади є суб'єктом адміністративного права. Адміністративна правосуб'єктність розуміється як здатність мати й здійснювати суб'єктивні права й обов'язки» [5, с. 13].

Одразу відзначимо, що не віднесення адміністративної правосуб'єктності до адміністративно-правового статусу заслуговує на увагу, адже окремі вчені у ході своїх досліджень все ж таки включають цю категорію саме до елементів адміністративно-правового статусу та оминають увагою той факт, що адміністративна правосуб'єктність є передумовою його виникнення. М. В. Вітрук також є прихильником класичного підходу та вважає, що до елементів адміністративно-правового статусу належать права, обов'язки та законні інтереси особи [6, с. 12]. У свою чергу А. М. Авторгов, на думку якого елементами адміністративно-правового статусу є нормативно-встановлені права, обов'язки, правосуб'єктність, компетенція, відповідальність, є прибічником такого ж підходу [7, с. 11].

До розширеного підходу до визначення елементів адміністративно-правового статусу слід віднести наукові погляди: 1) А. М. Костюкова, який вважає, що до таких елементів належать правосуб'єктність, посадові завдання, основні функції, права, обов'язки, гарантії, форми діяльності, відповідальність та порядок посадових взаємовідносин (підпорядкованість) [8, с. 22]; 2) В. Малиновського, який зазначає, що основними елементами адміністративно-правового статусу є завдання, цілі, компетенція, відповідальність, порядок формування та процедури діяльності [9, с. 378]; 3) О. Якімова та Д. Овсянка, які вважають, що адміністративно-правовий статус включає в себе компетенцію, правозастосування, юридичну відповідальність та нормативно-визначений порядок створення [10, с. 39]; 4) В. М. Галуньки, на думку якої

основу адміністративно-правового статусу становлять засади й адміністративні процедури, завдання, функції, повноваження (права й обов'язки), засади й провадження дисциплінарної та адміністративної відповідальності [11, с. 145]. Як окремі думки, які ми не відносимо ні до вузького, ні до класичного, ні до розширеного підходів, можна навести думки окремих науковців про те, що до елементів адміністративно-правового статусу належать функції, завдання, компетенції [12, с. 145]. Існує думка вчених про те, що у межах адміністративно-правового статусу слід виокремлювати цільовий блок, до якого належать принципи, мета, завдання, функції; структурно-організаційний блок, до якого входять порядок створення, реорганізації, ліквідації, процедури діяльності, лінійна та функціональна підпорядкованість та компетенційний блок, до змісту якого потрапляють права, обов'язки, відповідальність [13, с. 6]. Прихильниками виокремлення у структурі адміністративно-правового статусу цільового, структурно-організаційного та компетенційного блоку є також Д. Бахрах, В. Авер'янов, Ю. Чупріна.

Також досить неоднозначними з цього приводу нам видаються наукові погляди В. В. Гарбузова, який під адміністративно-правовим статусом розуміє категорію адміністративного права, що являє собою нормативно визначену систему прав і обов'язків, які зумовлені завданнями [14, с. 3-4] і водночас серед структурних елементів адміністративно-правового статусу виокремлює мету, завдання, компетенцію та відповідальність [14, с. 4].

Ми вважаємо, що до структури адміністративно-правового статусу військовослужбовців належать такі елементи:

- 1) обов'язки;
- 2) права (у тому числі правообов'язки)
- 3) гарантії реалізації обов'язків та прав;
- 4) юридична відповідальність.

Слід підкреслити те, що, на наш погляд, структура адміністративно-правового статусу військовослужбовців, на відміну, скажімо, від їхнього конституційно-правового статусу, починається саме з обов'язків. Такий підхід є виваженим та таким, що відповідає чинному військовому законодавству. Так, наприклад, у Статуті внутрішньої служби Збройних Сил України [1] спочатку йдеться про загальні обов'язки військовослужбовців (статті 11-17), а вже потім розкриваються права (статті 18-25). Так само цей Статут [1] розпочинає визначення адміністративно-правового статусу відповідних посадових осіб, концентруючи увагу на їхніх обов'язках.

Характеризуючи другий елемент, а саме права військовослужбовців, слід вказати, що вони, будучи складниками саме адміністративно-правового статусу, мають свою специфіку, яка полягає у тому, що такі права не виступають виключно як міра можливої поведінки, а доволі часто саме як міра необхідної поведінки. До того ж за їх не реалізацію може наставати конкретний вид та міра юридичної відповідальності. У зв'язку з цим такі права доволі часто юридично являють собою категорію правообов'язки.

Крім того, якщо проаналізувати юридичну конструкцію їх співвідношення з основними обов'язками, то можна дійти висновку, що права передбачаються насамперед для належної реалізації відповідних обов'язків. Так, наприклад, відповідно до статті 20 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України [1], військовослужбовці під час виконання службових обов'язків мають право носити, зберігати та застосовувати спеціальні засоби, зброю в порядку, встановленому законодавством. Наведене право спрямовано на те, щоб забезпечити реалізацію таких загальних обов'язків військовослужбовців, як беззастережне виконання наказів командирів і захист їх у бою, оберігання Бойового Прапора своєї частини як святині (абзац четвертий статті 11 Статуту). Очевидним є те, що для належної реалізації вказаних обов'язків необхідно, щоб у військовослужбовця були спеціальні засоби та зброя.

Третім елементом виступають гарантії реалізації обов'язків та прав. На нашу думку, включення цього елемента саме до адміністративно-правового статусу військовослужбовців є дуже важливим, оскільки обов'язки та права як його серцевина є такими, що вимагають рішучих дій від військовослужбовця, військового колективу, сектору безпеки та оборони в цілому. Наприклад, такі обов'язки військовослужбовця, як бути хоробрим, ініціативним та дисциплінованим, вести бойові дії ініціативно, наполегливо, до повного виконання поставленого завдання, не можуть бути автоматично та легко реалізовані будь-яким військовослужбовцем. Вони є дуже специфічними та складними, вимагають належних гарантій їх реалізації. Без них військовослужбовець не тільки не захоче, але й не зможе бути хоробрим та таким, що ініціативно веде бойові дії.

Як четвертий елемент адміністративно-правового статусу військовослужбовця нами називається юридична відповідальність у цілому, під якою насамперед ми розуміємо адміністративну відповідальність, проте сюди ж варто відносити і дисциплінарну та матеріально-правову відповідальність, оскільки

вони також встановлюються на підставі адміністративно-правових норм. Разом із тим вважаємо, що до видів юридичної відповідальності, що входять до структури адміністративно-правового статусу військовослужбовця, належать всі види відповідальності, передбачені статтею 26 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України [1], окрім цивільно-правової.

Ми відносимо юридичну відповідальність до структури адміністративно-правового статусу військовослужбовця тому, що її наявність істотним чином визначає особливості реалізації обов'язків та прав кожним військовослужбовцем. Крім того, юридична відповідальність чітко подається у чинному військовому законодавстві. Так, після викладу загальних обов'язків та прав військовослужбовця у Статуті внутрішньої служби Збройних Сил України за ними одразу ж ідуть нормативно-правові приписи, присвячені саме юридичній відповідальності (статті 26-27). Крім того, у приписах військового законодавства повсюдно вказується на юридичну відповідальність. Приміром, у статті 36 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України [1] прямо вказано на те, що командир (начальник) відповідає за відданий наказ, його наслідки та відповідність чинному законодавству, а також невжиття заходів для його виконання, за зловживання, перевищення влади чи службових повноважень. За віддання і виконання явно злочинного наказу (розпорядження) винні особи притягуються до відповідальності згідно із законом. Як видно, у цих нормативно-правових приписах йдеться про всі елементи адміністративно-правового статусу військовослужбовця. Зокрема, віддавати накази є як обов'язком військовослужбовця, так і його правом (обов'язки та права). Також у цьому приписі вказуються гарантії належної реалізації обов'язків та прав щодо видання наказу і також вказується юридична відповідальність.

Статья посвящена определению структурных элементов, которые входят в состав административно-правового статуса военнослужащих. Автором предложено к таким элементам относить обязанности военнослужащих, права (в том числе правообязанности) военнослужащих, гарантии реализации обязанностей и прав (правообязанностей) военнослужащих и юридическую ответственность военнослужащих.

Ключевые слова: военнослужащий, административно-правовой статус, права военнослужащих, правообязанности военнослужащих, гарантии, юридическая ответственность, военные статуты.

The article is devoted to the definition of structural elements that are part of the administrative and legal status of military personnel. The author suggested that such elements include the duties of military personnel, the rights (including legal obligations) of military personnel, guarantees of the implementation of duties and rights (legal obligations) of military personnel and the legal liability of military personnel.

Key words: military man, administrative and legal status, rights of military men, legal duties of military men, guarantees, legal liability, military statutes.

Список використаних джерел:

1. Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: Закон України від 24 березня 1999 року / Верховна Рада України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14> (дата звернення: 25 жовтня 2018 року).
2. Голісніченко І. П. Адміністративне право України. Академічний курс : підручник. К.: Юридична думка, 2004. 584 с.
3. Мещерякова О. В. Щодо визначення елементів адміністративно-правового статусу учасників операцій ООН з підтримання миру. Форум права. 2011. № 2. С. 609-612.
4. Бояринцева М. А. Адміністративно-правовий статус громадян: до питання про склад елементів. Право України. 2002. № 2. С. 21-25.
5. Добкін М. М. Адміністративно-правовий статус виконавчих органів міських рад : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 26 с.
6. Витрук М. В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. Москва, 1979. 229 с.
7. Автрогов А. М. Адміністративно-правовий статус державного виконавця: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2008. 19 с.
8. Костюков А. Н. Должностное лицо: административно-правовой статус. Правоведение. 1987. № 2. С. 20-26.
9. Малиновський В. Я. Державне управління: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2003. 205 с.
10. Якимов А. Ю. Субъекты административной юрисдикции (правовой статус и его реализация): монография. Москва: ВНИИ МВД России, 2006. 347 с.
11. Галуцько В. М. Адміністративно-правове забезпечення слідчої діяльності в Україні: дис. ... д-ра. юрид. наук. Київ, 2017. 484 с.
12. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Юридична література, 2003. 896 с.
13. Павелків С. Р. Адміністративно-правовий статус органів публічної адміністрації у сфері житлово-комунального господарства України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 23 с.
14. Гарбузов В. В. Адміністративно-правовий статус підрозділів внутрішньої безпеки Національної поліції України : автореф. дис. канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2016. 23 с.